

Література

важливою складовою загальної педагогічної культури вчителя, здатного до повноцінного сприйняття і розуміння прекрасного в мистецтві й дійсності, який виступає носієм, транслятором і творцем цієї культури та спроможний до творчого самовираження та самореалізації у професійно-педагогічній діяльності.

Відповідно, сучасному вчителю образотворчого мистецтва мають бути властиві основні якості естетично-розвиненої особистості. Він повинен вміти використовувати власний естетичний потенціал, цінності, ідеали в усіх сферах педагогічної діяльності, що дозволить йому перетворитися у педагога-митця, пріоритетом у діяльності якого має стати не тільки набуття художніх знань, умінь і навичок, а й збагачення емоційно-почуттєвої сфери учнів, виявлення інтересу до прекрасного у навколишньому житті і мистецтві, формування в учнів здатності до емоційно-почуттєвого сприйняття дійсності, розвиток естетичного досвіду як основи осмислення і зовнішнього буття, і власного внутрішнього світу. Тому постає питання щодо визначення психологічної та педагогічної сутності естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в умовах педагогічного університету.

1. Баян А.А. Основы, категории и принципы эстетического воспитания: автореф. дис. на стиск. учен. степ. докт. пед. наук: спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / А.А. Баян. – Тбилиси, 1971. – 57 с.
2. Барабанщиков А.В. Проблемы педагогической культуры преподавателей вузов (К вопросу о сущности педагогической культуры) / А.В. Барабанщиков // Советская педагогика. – 1981. – №5. – С. 71–77.
3. Галкина М.В. Педагогические условия формирования эстетической культуры студентов педвузов средствами дизайна народного костюма: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – общая педагогика / М.В. Галкина. – М., 1999. – 24 с.
4. Дементьева Л.Е. Формирование эстетической культуры будущего учителя автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – теория и история педагогики / Л.Е. Дементьева. – М., 2006. – 24 с.
5. Кременцова О.В. Из опыта эстетического образования и воспитания будущих учителей / О.В. Кременцова // Советская педагогика. – 1985. – №3. – С. 57–65.
6. Мельничук С.Г. Теория и практика формирования эстетической культуры майбутніх вчителів (історико-педагогічний аспект) / С.Г. Мельничук. – Кировград, 2006. – 248 с.
7. Минайлоба И. Г. Формирование эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства в процессе выполнения композиции натюрморта: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования) / И.Г. Минайлоба. – М., 2005. – 24 с.
8. Падалка Г.М. Эстетична культура майбутніх вчителів та умови її формування / Г.М. Падалка // Вища і середня педагогічна освіта. – К., 1991. – Вип. 15. – С. 56–61.
9. Петрова Г.А. Вопросы эстетической подготовки будущего учителя / Г.А. Петрова. – Казань, 1976. – 198 с.
10. Побережна Л. Л. Розвиток естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів засобами української музики: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання музики і музичного виховання / Л.Л. Побережна; Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2001. – 22 с.
11. Федь А.М. Эстетичний світ педагога: монографія / А.М. Федь. – Слов'янськ : ПП «Канцлер», 2005. – 300 с.
12. Фірсова Л.С. Декоративно-прикладне мистецтво як засіб формування естетичної культури дорослих / Л.С. Фірсова // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. пед. науки. – 2010. – С. 104–109.
13. Черникова Н.В. Формирование эстетической культуры студентов в педагогическом вузе: метод. рекомендации / Н.В. Черникова. – Минск : ИВЦ Минфина, 2010. – 38 с.

УДК 373.5:005.963

Маріан Бирка

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Маріан Бирка. Профессиональное развитие учителей естественно-математических дисциплин как проблема педагогической теории.

А Осуществлен анализ современного состояния научных исследований по проблеме профессионального развития учителей естественно-математических дисциплин в трудах отечественных и зарубежных учёных. Освещены взгляды учёных на проблему исследования и определены концептуальные основы разработки системы профессионального развития учителей естественно-математических дисциплин в последипломном образовании.

Ключевые слова: профессиональное развитие, учителя естественно-математических дисциплин, последипломное образование.

Marian Byrka. Professional Development of Natural and Mathematical Disciplines Teachers as Problem of Pedagogical Theory.

S The article analyzes the current state of scientific researches devoted to the problem of professional development of teachers of natural and mathematical disciplines in the works of Ukrainian and foreign scholars. The concepts of scholars on the problem of the research and the conceptual basis of development of system the professional development of teachers of natural and mathematical disciplines in postsecondary education are identified here.

Key words: professional development, teacher of natural and mathematical disciplines, postgraduate education.

А Здійснено аналіз сучасного стану наукових досліджень із проблеми професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Висвітлені погляди науковців на проблему дослідження та визначені концептуальні засади розроблення системи професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті.

Ключові слова: професійний розвиток, вчителі природничо-математичних дисциплін, післядипломна освіта.

Актуальність дослідження проблеми професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін (ПМД) у післядипломній освіті насамперед зумовлена інтенсивним розвитком інформаційного суспільства та зростанням впливу інформаційно-комп'ютерних технологій на всі галузі освіти, включаючи і післядипломну педагогічну освіту, що вимагає нової парадигми професійного розвитку, яка, насамперед підвищує значення самоосвіти та професійного самовдосконалення вчителя.

Розроблення концептуальних ідей системи професійного розвитку вчителів ПМД у післядипломній освіті вимагає ґрунтовного аналізу сучасного стану вивчення даної проблеми у дослідженнях як українських, так і зарубіжних науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У працях Н. Абашкіної, Н. Бібік, А. Зубка, І. Зязюна, В. Кременя, С. Крисюка, А. Кузьмінського, Н. Кузьміної, А. Маркової,

В. Маслова, Н. Ничкало, В. Олійника, О. Пометун, Н. Протасової, В. Пуцова, Т. Суценко, О. Савченко, В. Семиченко, С. Сисоевої, Т. Сорочан розроблені методологічні основи функціонування системи післядипломної педагогічної освіти, аналізуються теоретичні засади професійного та особистісного розвитку педагогів у процесі підвищення кваліфікації, акцентується увага на необхідності його оновлення.

Проте проблема професійного розвитку вчителів ПМД як у теоретичному, так і практичному аспекті висвітлена недостатньо й потребує деталізації та подальшого вивчення.

Мета статті – здійснити аналіз сучасного стану наукових досліджень із проблеми професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у психолого-педагогічних доробках вітчизняних і зарубіжних науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до зазначених завдань і мети дослідження вважаємо за доцільне здійснити аналіз проблеми професійного розвитку вчителів ПМД у післядипломній освіті у працях вітчизняних і зарубіжних науковців за такими напрямками: проблеми неперервності педагогічної освіти; теоретичні засади підготовки педагогічних працівників у системі післядипломної освіти; проблеми розвитку професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної педагогічної освіти; проблеми психології професійного розвитку особистості; проблеми організації методичної роботи; проблеми організації самоосвітньої діяльності вчителя; теорія та практика використання сучасних комп'ютерних технологій в освіті та вивчення зарубіжного досвіду з проблем неперервної освіти та професійного розвитку вчителів.

Проблеми неперервності педагогічної освіти. Важливе значення для нашого дослідження мають ідеї неперервної освіти, обґрунтовані у працях сучасних українських і зарубіжних науковців А. Владіславлева, Т. Десятова, І. Зязюна, М. Лапенко, Т. Маркової, С. Сисоевої, М. Ситнікова, Т. Сорочан, Т. Ткач [9], О. Чалого, Н. Шанідзе, відповідно до яких провідним принципом функціонування освітнього простору стає принцип неперервності освіти людини впродовж усього її життя. При чому, неперервна освіта не є примусом або розкішшю, а нагальною потребою.

Неперервна освіта у сучасних дослідженнях описується різноманітними термінами, серед яких: «освіта дорослих» (adult education); «освіта, що продовжується» (continuing education); «подальша освіта» (further education); «освіта впродовж життя» (lifelong education); «навчання впродовж життя» (lifelong learning). Кожен із цих термінів висвітлює певну сторону неперервної освіти, але загальною для всіх є ідея довічної незавершеності освіти дорослої людини. Вона також тісно пов'язана з професійним розвитком людини. Отже, професійний розвиток вчителя ПМД у контексті неперервної освіти – процес змін, що проходить у свідомості особистості, і передбачає невпинне наближення до досконалості у професійній діяльності.

Теоретичні засади підготовки педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. У цьому контексті значний науковий і практичний інтерес для нашого дослідження становлять праці

науковців В. Арешонкова, М. Барної, Г. Біляніна, Л. Даниленко, В. Зарицької, А. Зубко, Н. Клокар, А. Кузьм'їнського, С. Крисюка, В. Лугового, О. Маринюк, Л. Ніколенко, В. Олійника, Н. Протасової, В. Пуцова [7], В. Руссол, Л. Сігаєвої, Н. Чепурної, А. Чміля, І. Якухно та ін., у працях яких розроблені теоретико-методологічні засади функціонування післядипломної педагогічної освіти. Ними визначено, що у сучасних умовах глобалізації, інтеграції та інформаційного суспільства зростає роль системи післядипломної освіти, дуже актуальними стають завдання професійного розвитку вчителів. Відповідно, якісно нового значення набуває діяльність закладу післядипломної педагогічної освіти у забезпеченні науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогічних працівників в умовах регіону.

Післядипломна педагогічна освіта передбачає безперервне фахове вдосконалення педагогічних працівників, забезпечує поглиблення, розширення та оновлення їхніх професійних знань, умінь і навичок на основі здобутої раніше освітньо-професійної підготовки та набутого практичного досвіду. Вона здійснюється: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України; 27 закладами післядипломної педагогічної освіти Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських держадміністрацій; підрозділами вищих навчальних закладів (філіалами, факультетами, відділеннями тощо). У структурі сучасної системи післядипломної освіти педагогів можна виділити п'ять складових: підвищення кваліфікації; перепідготовку; підготовку; аспірантуру і докторантуру; самоосвіту [6].

Регіональна модель неперервної освіти педагогічних кадрів включає основні складові системи післядипломної педагогічної освіти: курсового підвищення кваліфікації, перепідготовки, спеціалізації та стажування з обов'язковим організаційно-методичним супроводженням процесу навчання; міжкурсової роботи та самоосвіти педагогів з обов'язковою адресною методичною підтримкою у міжкурсовий період. Неперервна освітня робота педагога у курсовий і міжкурсовий період потребує як нової мотивації, так і контролю та методичного супроводу.

Таким чином, професійний розвиток учителів ПМД у післядипломній освіті у сучасних умовах передбачає: 1) організацію курсів підвищення кваліфікації у регіональному інституті післядипломної педагогічної освіти на андрагогічних засадах; 2) розвиток компетентності у галузі використання інформаційно-комп'ютерних технологій; 3) активізацію методичної роботи у міжкурсовий період; 4) активізацію самоосвіти педагога.

Проблеми розвитку професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної педагогічної освіти. Шляхи вдосконалення підготовки педагогічних працівників у післядипломній педагогічній освіті з позицій компетентнісного підходу, концептуальні засади професійної компетенції та компетентності вчителя, методологічні засади розвитку професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної педагогічної освіти висвітлені у дослідженнях В. Адольфа, В. Болотова, В. Введенського, І. Зимньої, Л. Даниленко [3]; Н. Кузьміної, А. Маркової, В. Маслова, М. Митника, Н. Мурованої, О. Ніколає-

ва, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равена, В. Саюка, А. Хуторського, С. Шишова, Е. Шорта, І. Якухно [12] та ін. Зокрема, вітчизняними авторами проаналізовано досвід зарубіжних країн та окреслена стратегія впровадження компетентнісного підходу в українську систему освіти; розглянуто основний зміст понять «компетенція» та «компетентність», здійснено аналіз поглядів і підходів провідних вітчизняних і зарубіжних науковців на тлумачення змісту цих понять; визначені властивості та перелік ключових компетентностей особистості; вивчено взаємозв'язок професійної компетентності та професійної діяльності фахівця; викладені нові підходи до визначення компетентності вчителя як важливої умови успішності його професійної діяльності; проаналізовані проблеми застосування компетентнісного підходу у системі післядипломної педагогічної освіти.

Значний внесок у розроблення теорії компетентнісного підходу до освіти зроблено зарубіжними дослідниками, якими розглянуті вимоги щодо впровадження компетентнісно-орієнтованого навчання та особливості реалізації компетентнісної моделі в освіті; виокремлені основні складові компетентності; подано перелік ключових компетентностей особистості; визначені ключові компетентності, яким мають володіти вчителі; охарактеризовані концептуальні засади професійної компетентності сучасного вчителя; розроблена модель професійної компетентності педагога, досліджена структура професійної компетентності вчителя.

Особливий інтерес у контексті нашого дослідження становлять наукові розвідки про складові та структуру професійної компетентності вчителя, висвітлені у працях Н. Балицької, А. Коноха, Н. Кузьміної, М. Левківського, А. Маркової, В. Саюка, О. Спіріна [8] та ін.

Аналіз наукової літератури з дослідження структури професійної компетентності вчителя показав, що спільним для всіх науковців у структурі професійної компетентності вчителя є виділення особистісного та діяльнісного компонентів. Деякі автори у структурі професійної компетентності виокремлюють дві групи компонентів: ключові або загальні компетентності, що не залежать від професійного спрямування (дисципліни) вчителя та спеціалізовані або предметні компетентності, які є актуальними тільки для дисципліни, яка ним викладається. Проте практично в усіх працях науковці говорять про важливе місце самоосвіти у структурі професійної компетентності вчителя. Відтак особлива увага у нашому дослідженні буде приділена розвитку самоосвітньої компетентності вчителя ПМД у післядипломній освіті.

Проблеми психології професійного розвитку особистості. У рамках нашого дослідження заслуговують на увагу праці вітчизняних і зарубіжних науковців-психологів Б. Ананьева, Г. Балла, В. Бехтерева, А. Бодальова, Л. Виготського, М. Єнікеєва, Л. Карамушки, А. Карпова, Є. Клімова, А. Маркової, Л. Мітіної, В. Семиченко, А. Фурмана, К. Чарнецькі [11], І. Якиманської, в яких висвітлені психологічні аспекти професійного розвитку особистості, визначені професійно значущі якості особистості, виокремлені проблеми педагогічної психології та психології педагогічної діяльності.

Особистість працівника у психологічних дослід-

женнях розглядається як система психологічних властивостей і рис особистості, що сформовані у процесі професійного становлення і розвинуті у процесі професійної праці, що сприяє фахівцю в активній взаємодії з матеріальним, соціальним, культурним і суто професійним середовищем [11, с. 30].

Доцільно зауважити, що специфіка педагогічної діяльності ставить до вчителя ПМД низку вимог до його особистості, які в науці визначаються як професійно значимі особистісні якості. При чому вони характеризують інтелектуальну й емоційно-вольову сторону особистості, суттєво впливають на результат професійної діяльності й визначають індивідуальний стиль учителя.

Таким чином, професійний розвиток учителів ПМД із позиції психології розуміємо як об'єктивний процес професійних змін у поведінці й діях особистості вчителя, який є організованим, контрольованим і суспільно оцінюваним і будується на засадах акмеології. Він проявляється у професійних знаннях і вміннях, професійній зацікавленості, здібностях, мотивах діяльності, переконаннях і світогляді вчителя ПМД.

Проблеми організації методичної роботи. Теоретичні засади та методологічні підходи до організації методичної роботи у системі післядипломної педагогічної освіти викладені у роботах українських і зарубіжних дослідників: С. Абдуліної, Ю. Бабанського, Н. Грищенко, Г. Данилової, В. Дивака, А. Єрмоли, В. Єрошиної, І. Жерносека, В. Каліти, С. Молчанова, Н. Немової, Є. Павлютенкова, М. Поташника, В. Пуцова та ін. Науковцями досліджені традиційні та інноваційні форми організації методичної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах [4]; розглянуті проблеми професійного розвитку вчителя засобами методичної роботи у школі; визначені засади управління методичною роботою у школі, зокрема і в умовах інформатизації; вивчена методична робота як складова післядипломної педагогічної освіти; розроблена технологія організації науково-методичної роботи з педагогічними кадрами; обґрунтоване використання акмеологічного підходу до самовдосконалення кваліфікації методистів системи післядипломної освіти.

Вивчення цих досліджень дало нам можливість визначити умови організації методичної роботи, необхідні для врахування при розробленні системи професійного розвитку учителів ПМД у післядипломній освіті.

Проблеми організації самоосвітньої діяльності вчителя. У контексті нашого дослідження доцільно розглянути праці українських і зарубіжних науковців, присвячених проблемі організації самоосвітньої діяльності вчителя. Варти уваги є результати досліджень науковців: Є. Безніско (самоосвіта як умова особистісно-професійного розвитку вчителя) [1], Т. Вайніленко (основи професійного самовдосконалення педагога: методичні рекомендації), С. Єлканов (професійне самовиховання вчителя), А. Гіро (мотивація і стимулювання самоосвіти вчителів у системі підвищення кваліфікації) [2], Л. Квадріціус (професійна самоосвіта вчителя), Л. Корстіль (самоосвіта особистості як соціальна та педагогічне явище), Т. Литвиненко (розвиток професійно-важливих якостей педагога у процесі самоосвіти), Я. Черньонков (самоосвіта вчителя як показник творчого становлення).

Аналізуючи представлені дослідження, можна визначити, що самоосвітня діяльність виконує важливу роль у професійному розвитку вчителів ПМД, яка характеризується через їхню самоосвітню компетентність і є найважливішою умовою ефективності неперервної освіти вчителів.

Теорія та практика використання сучасних комп'ютерних технологій в освіті. Теоретико-практичні аспекти використання сучасних комп'ютерних технологій в освіті висвітлені в працях багатьох науковців, серед яких: Б. Андресен, В. Андрущенко, Г. Беженар, Л. Горбунова, Л. Гризун, М. Жалдак, А. Зубко, Г. Кедрович, В. Мадзігон, Н. Морзе, Е. Полат, П. Сікорський, О. Удод та ін. Науковцями досліджені педагогічні аспекти створення й використання електронних засобів навчання; розроблена стратегія розвитку системи освіти України в інформаційному суспільстві; виявлені особливості навчальної діяльності з використанням сучасного комп'ютерного підручника; проаналізовані сучасні інформаційні технології в системі післядипломної освіти.

Водночас, як відмічає О. Удод, директор Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, у ході використання інформаційно-комп'ютерних технологій в освіті виникають певні труднощі і проблеми, зокрема: недостатнє комп'ютерне забезпечення в школах; потребує розширення програми підключення шкіл до швидкісного Інтернету й розвитку локальних мереж у школах; розвиток ІКТ-інфраструктури має йти одночасно зі створенням якісних мережевих і локальних освітніх ресурсів; недостатнім є рівень спеціальної підготовки вчителів до використання ІКТ у навчальному процесі [10, с. 3–4].

Перспективними напрямками впровадження ІКТ в освіті є створення єдиного інформаційного простору навчального закладу та широке використання ресурсів глобальної комп'ютерної мережі Інтернет [5, с. 4.]. Використання цих ресурсів допоможе здійснити перебудову методів і організаційних форм у навчально-виховному процесі відповідно до вимог «інформаційного суспільства», реалізовувати нові форми самоосвіти з урахуванням можливостей глобальної комп'ютерної комунікації, обговорювати та вирішувати актуальні питання незалежно від відстаней.

Таким чином, сучасні вчителі ПМД повинні мати навички роботи з персональним комп'ютером, розробляти комплексно-методичне забезпечення навчальної дисципліни, яку вони викладають, широко використовувати ІКТ при викладанні та у виховній роботі, тобто вміти використовувати ІКТ у професійній діяльності. Все вимагає належного рівня розвитку інформаційно-комп'ютерної компетентності вчителя.

Вивчення зарубіжного досвіду з проблем неперервної освіти та професійного розвитку вчителів. Зарубіжний досвід з проблем неперервної освіти та професійного розвитку вчителів стало предметом

досліджень Н. Абашкіної, Н. Авшенюк, Н. Бідюк, Т. Десятова, М. Дреєрмана, Т. Кошманової, О. Озерської, Л. Пуховської, А. Сбруєвої та ін. Науковцями досліджені принципи розвитку професійної освіти в Німеччині; визначені ключові професійно-педагогічної компетентності фахівців-андрагогів у США; вивчене становлення й розвиток вищої педагогічної освіти в Ізраїлі; розглянуто розвиток педагогічної освіти України у контексті європейського виміру; висвітлені тенденції розвитку європейського простору педагогічної освіти в умовах побудови суспільства знань тощо.

Аналіз зарубіжного досвіду з проблеми професійного розвитку вчителів показав, що найефективнішим шляхом забезпечення якісного професійного розвитку вчителів ПМД у післядипломній освіті є використання активних та інтерактивних методів навчання, зокрема групових, проблемного навчання, самостійного навчання, педагогіки співпраці, діалогу культур, активне використання інформаційно-комп'ютерних технологій тощо.

Висновки. Здійснений аналіз проблеми професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у психолого-педагогічній літературі свідчить про значне зростання уваги науковців до її вивчення впродовж останніх років. Проте незважаючи на існуючі концептуальні засади і теоретичні розробки з професійного розвитку вчителів у післядипломній освіті, педагогічне та методичне забезпечення, окремі аспекти професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін залишаються висвітленими не повною мірою. Крім того, аналіз досліджень показав, що проблема професійного розвитку вчителів ПМД у післядипломній освіті не була предметом спеціальних досліджень в Україні, що підтверджує актуальність проблеми.

Перспективами подальших досліджень є вивчення якісного стану організації професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у регіоні.

Література

1. Безніско Е. Д. Самообразование как условие личностно-профессионального роста учителя / Е. Д. Безніско : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Краснодар : Южный федеральный университет, 2002. – 22 с.
2. Гиро А. И. Мотивация и стимулирование самообразования учителей в системе повышения квалификации : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. – Минск, 1994. – 193 с.
3. Даниленко Л. Застосування компетентнісного підходу в системі післядипломної педагогічної освіти / Л. Даниленко // Післядипломна освіта в Україні. – 2009. – № 1. – С. 14–16.
4. Жерносек І. П. Науково-методична робота в навчальних закладах системи загальної середньої освіти / І. П. Жерносек. – К., 2000. – 214 с.
5. Козяр М. М. Модернізація навчально-виховного процесу на основі використання єдиного інформаційного освітнього середовища / М. М. Козяр // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2011. – № 1. – С. 3–8.
6. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ст. докт. пед. наук: спец. 13.00.04 / А. І. Кузьмінський. – К., 2003. – 42 с.
7. Професійний розвиток педагогічних працівників: практична андрагогіка / за заг. ред. В. І. Луцова, Л. Я. Набоки. – К., 2007. – 228 с.
8. Спірін О. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів інформатики за кредитно-модульною системою: монографія / за наук. ред. акад. М. І. Жалдака. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 300 с.
9. Ткач Т. Неперервність освіти як психолого-педагогічна ідея / Т. Ткач // Післядипломна освіта. Досвід, проблеми та перспективи розвитку [Текст] : інформ. бюл. / Науково-методичний центр аграрної освіти ; [ред. Л. М. Талютя]. – К. : [б. и.]. – № 3. – 2010. – С. 33–39.
10. Удод О. А. Реалізація нової моделі освіти, заснованої на використанні ІКТ, висуває нові вимоги до всіх учасників навчального процесу / О. А. Удод // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2011. – № 7. – С. 3–5.
11. Чарнецькі К. Психологія професійного розвитку особистості: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вихова психологія» / К. Чарнецькі. Ін-т пед. і псих. проф. освіти АПН України. – Київ, 1999. – 44 с.
12. Яхуню І. Компетентнісний підхід у сучасній післядипломній освіті / І. Яхуню // Післядипломна освіта в Україні. – 2011. – № 1. – С. 53–58.